

ВИКЛЮЧНІ ПРАВА: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА

*А. О. Котляр, здобувач
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

Визначено поняття та ознаки виключних прав, проаналізовано їхню правову природу. Розкрито особливості правового регулювання виключних прав автора, запропоновано подальші напрями досліджень.

***Ключові слова:** виключні права, авторські права, майнові та немайнові права.*

Постановка проблеми. Система цивільно-правової охорони інтелектуальної власності включає (як і будь-яка інша система) декілька центральних елементів, які визначають її зміст. Одним із таких елементів є категорія «виключне право», яка і є предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомим є той факт, що для багатьох авторів творів виключні права на результати їхньої творчості нерідко є головним джерелом доходів. Тому зараз пріоритетним завданням є забезпечення можливості здійснення гарантованих їм законодавством правомочностей, а також дієвого механізму їх захисту в разі протиправних посягань.

Формулювання цілей. Актуальність статті зумовлена тим, що хоча в цілому нормативне регулювання охорони виключних прав за законодавством України відповідає усталеним світовим стандартам у сфері авторських прав, у положеннях законодавства України містяться певні суперечності та недоліки, які повинні бути виявлені та усунені. Так, існують певні неузгодженості між положеннями Цивільного кодексу України [1] та Закону України «Про авторське право та суміжні права» [2] у визначенні права на обнародування, права слідування і т. д. Також є й деякі прогалини, які потребують нормативного врегулювання.

Виклад основного матеріалу. З набранням чинності новим ЦК України можна констатувати, що вітчизняна концепція виключних (майнових) авторських прав у цілому сформована. Її нормативним підґрунтям є ЦК України, закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про власність», «Про кінематографію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу спра-

ву», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» та інші закони України, що охороняють майнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав, в яких чітко простежується одна з головних тез цієї концепції — розмежування права власності та виключних прав.

Однак деякі науковці пропонують розглядати об'єкти авторського права як об'єкти права власності, а також досліджувати зміст виключних прав на них крізь призму правомочностей права власності — володіння, користування та розпорядження. Тому метою статті є визначення поняття та основних ознак виключних прав, а також аналіз їх правової природи.

Слід зазначити, що виключні права посідають центральне місце в системі майнових авторських прав. Теорія виключних прав була детально розроблена ще у дореволюційній літературі, зокрема, Я. Канторовичем та Г. Шершеневичем. Так, на думку останнього, під виключними правами слід розуміти монополію володільця авторського права на використання твору [3, с. 452–455]. У радянський період у поняття «виключні права» стали вкладати дещо інший зміст. Згідно з тогочасною ідеологією створений автором твір не був ні товаром, ні оборотоздатним об'єктом [4, с. 24]. Радянські цивілісти розуміли виключність авторських прав у їх належності тільки автору, неприпустимості їх передання іншим особам [5, с. 59]. З часом радянське тлумачення концепції виключних прав себе не виправдало. На сьогодні загально визнаним є розуміння виключного характеру авторських прав, яке полягає в тому, що тільки суб'єкт права, тобто автор або його правонаступник, може вирішувати питання щодо використання твору, ніхто інший без його дозволу цього робити не має права [6, с. 192].

С. Бабкін визначає виключне право як право на відтворення та (або) використання у всіх або у визначених формах нематеріального результату людської діяльності, якому кореспондує обов'язок всіх і кожного утримуватися від відтворення та (або) використання у всіх або у визначених формах нематеріального результату людської діяльності [7, с. 606].

Як зазначають російські вчені, виключне право має забезпечувати належність об'єкта визначеному суб'єкту, найбільш повну та, можливо, нероздільну владу суб'єкта над об'єктом [7, с. 585]. Фактично йдеться про надання одній особі права на здійснення певних дій з об'єктом з одночасною заборону всім іншим особам здійснювати такі дії з цим об'єктом.

Таким чином, одна особа набуває право використання та відтворення нематеріального результату людської діяльності, а всім іншим особам таке використання та відтворення результату людської діяльності забороняється. Тим самим нематеріальний об'єкт отримує статус набуття і потенційно може бути товаром. Суб'єкт стає товароволодільцем. Юридична конструкція, що полягає у наданні одній особі права на дії відносно нематеріального об'єкта з одно-

часним встановленням заборони на ці дії, адресованої всім іншим особам, отримала назву «виключне право» [7, с. 585]. Ця юридична конструкція вказує на те, що тільки (виключно) одна особа може здійснювати дії, що є змістом її права.

Слід відразу акцентувати увагу на тому, що сам по собі нематеріальний об'єкт відчужити неможливо, можливо лише надати *право* на здійснення відносно цього об'єкта певних дій. Треба погодитися з С. О. Бабкіним, який наголошує, що право на надання та право на передання (відчуження) правомочностей, що входять до складу виключного права, — необхідні елементи останнього, що забезпечують можливість залучення нематеріальних результатів людської діяльності до ринкового обігу [7, с. 586].

До того ж і досі немає єдності думок науковців щодо елементів (правомочностей), які складають зміст виключного права. Так, у російській правовій доктрині панує думка, за якою виключне право втілює в собі тільки дві правомочності: використання об'єкта та розпорядження самим правом. Зокрема, А. Дозорцев — відомий російський фахівець у галузі інтелектуальної власності, зазначає, що «до майнових прав належать право використання та право розпорядження цим використанням. Це абсолютні права на нематеріальний об'єкт за відсутності права володіння. Ці правомочності притаманні режиму всіх видів об'єктів виключних прав, заради них і вводиться категорія виключних прав» [8, с. 48].

С. О. Бабкін же, навпаки, наполягає на тому, що у виключному праві містяться три правомочності, які потенційно можуть скласти виключне право: використання, відтворення та розпорядження [7, с. 598]. Право ж на розпорядження виключним правом, на його думку, існує у двох формах: надання права та передання права. При наданні права власник виключного права дозволяє іншій особі здійснювати ті чи інші дії відносно нематеріального об'єкта. Тобто відносно цієї особи перестає діяти загальна заборона, що забезпечує виключне право, і навпаки — у особи виникає суб'єктивне право на здійснення певних дій, що виникло внаслідок дозволу власника виключного права. При переданні виключного права особа, що передає це право, позбавляється всіх або частини правомочностей на здійснення будь-яких дій відносно нематеріального об'єкта. Тобто колишній власник зобов'язаний буде дотримуватися загальної заборони, що забезпечує виключне право. Набувач же права стає управненим суб'єктом (причому єдиним управненим суб'єктом), на якого загальна заборона не поширюється [7, с. 601–602].

В українській правовій доктрині у найбільш загальному вигляді виключні права автора розуміються як сукупність особистих немайнових і майнових прав, що надаються автору стосовно твору — об'єкта авторсько-правової охорони.

Що стосується правової регламентації виключних авторських прав у чинному законодавстві України, то, виходячи з положень статей 14 та 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2], а також статей 438 та 440 ЦК України [1], права автора поділяються на особисті немайнові та майнові.

Відповідно до ст. 1 Закону під виключним авторським правом слід розуміти майнове право особи, яка має щодо твору авторське право на використання цих об'єктів авторського права лише нею і на видання тільки цією особою дозволу чи заборони їх використання іншим особам у межах строку, встановленого Законом.

Виходячи з наведеного законодавчого визначення, *ознаками виключного права* є, по-перше, майновий характер, по-друге, належність усіх прав на твір тільки автору або його правонаступнику, по-третє, можливість передання цих прав іншому суб'єкту авторського права. Ще однією характерною ознакою виключного права є його обмеженість визначеним законодавством строком.

Згідно зі ст. 438 ЦК України автору твору належать особисті немайнові права, встановлені у ст. 423 цього Кодексу, а також право: 1) вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо; 2) забороняти зазначати своє ім'я у зв'язку з використанням твору; 3) обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору; 4) на недоторканність твору [1].

У свою чергу, ст. 423 ЦК України встановлює загальне правило, згідно з яким особистими немайновими правами інтелектуальної власності є: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом [1].

У той же час Закон України «Про авторське право і суміжні права» у ст. 14 встановлює такі особисті немайнові права автора:

1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі та його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;

2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;

3) обирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі та його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;

4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому пере-крученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому пося-ганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора [2].

Крім цих прав, указаних у ст. 14 Закону, слід відмітити те, що Закон України «Про авторське право і суміжні права» передбачає (зокрема, у ст. 1) і таке особисте немайнове право, як право автора на оприлюднення (розкриття публіці) твору, яке визначається як «...здійснена за згодою ав-тора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що впер-ше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного спові-щення тощо» [2].

Таким чином, після аналізу наведених положень законодавства України можна зробити висновок про те, що до виключних прав автора, закріплених чинним законодавством, входять такі особисті немайнові права:

- право визнаватися автором (право авторства);
- право використовувати твір під власним ім'ям, псевдонімом або без за-значення імені (права на ім'я, псевдонім та анонімність);
- право оприлюднювати (розкривати публіці) твір (право на оприлюднен-ня), при цьому, однак, слід ураховувати проблеми нормативного закріплення даного права та пов'язані з цим труднощі класифікації, які розглядатимуться далі;
- право на захист твору від спотворення та іншого посягання на честь і гідність автора, включаючи право на захист репутації автора (право на недо-торканність твору).

Також слід розглядати право на відкликання твору, яке не передбачається чинним законодавством України, однак визнається багатьма державами та широко описується у цивілістичній літературі. Окремо необхідно зазначити право на доступ до твору образотворчого мистецтва, передбачене у ст. 26 За-кону України «Про авторське право і суміжні права», проте не включене за-конодавством до переліку особистих немайнових прав [2].

Щодо аналізу майнових авторських прав, то згідно зі ст. 440 ЦК України майновими правами інтелектуальної власності на твір є: 1) право на викорис-тання твору; 2) виключне право дозволяти використання твору; 3) право пере-шкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом [1].

Одночасно у ст. 441 ЦК України встановлено, що *використанням* твору є його опублікування (випуск у світ); відтворення будь-яким способом та у будь-якій формі; переклад; перероблення, адаптація, аранжування та інші

подібні зміни; включення складовою частиною до збірників, баз даних, антологій, енциклопедій тощо; публічне виконання; продаж, передання в найм (оренду) тощо; імпорт примірників твору, примірників його перекладів, переробок тощо, а також інші дії, встановлені законом [1].

У ч. 1 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачено, що до майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) належать: а) виключне право на використання твору; б) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами [2].

Стосовно переліку конкретних авторських правомочностей щодо використання твору, то відповідно до ч. 3 ст. 15 Закону виключне право автора (чи іншої особи, яка має авторське право) на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами дає йому право дозволяти або забороняти: 1) відтворення творів; 2) публічне виконання і публічне сповіщення творів; 3) публічну демонстрацію і публічний показ; 4) будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, ніж та, що здійснила перше оприлюднення; 5) переклади творів; 6) переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів; 7) включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій тощо; 8) розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найм чи у прокат та шляхом іншого передання до першого продажу примірників твору; 9) подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором; 10) здавання в майновий найм і (або) комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі або у формі, яку зчитує комп'ютер; 11) імпорт примірників творів [2]. Далі в цій нормі зазначено, що цей перелік не є вичерпним.

Отже, законодавець наділяє авторів творів багатьма виключними правами, що відповідають тим найбільш поширеним способам комерційної експлуатації творів, що застосовуються на практиці. Але цей перелік не є вичерпним, оскільки неможливо передбачити заздалегідь всі можливі способи використання творів, що можуть з'явитися чи стати можливими протягом усього строку чинності виключних авторських прав на твір.

Слід також зауважити, що встановлення у законодавстві такої окремої правомочності, як *право забороняти використання твору* третім особам, є недоцільним. Це зумовлено тим, що з моменту створення твору і, отже, виникнення у автора виключних прав на цей твір будь-яке використання охоронюваного твору є дозволеним виключно правоволодільцеві. Усі інші особи можуть здійснювати таке використання тільки з дозволу правоволодільця,

тому спеціально забороняти будь-яким третім особам вчиняти дії щодо охоронюваного твору не потрібно.

Формальна процедура реєстрації та повідомлення про авторські права, депонування твору та дотримання інших формальностей за загальним правилом не впливають на надання авторсько-правової охорони творам в Україні і виникнення у правоволодільця сукупності виключних прав. Проте слід ураховувати, що історично в низці країн дотримання формальностей було тим необхідним елементом, який надавав дієвість механізмам авторсько-правової охорони творів.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» в ч. 4 ст. 11 встановлює важливе правило, згідно з яким суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи неоприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який час протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах [2].

У той же час треба відзначити, що до теперішнього часу в ряді країн світу система правової охорони прав авторів ґрунтується на процедурі дотримання формальностей. До таких країн належать: деякі країни Американського континенту (наприклад, Болівія, Колумбія, Коста-Рика), а з європейських держав — Іспанія. Доцільність вивчення законодавства і практики інших країн, в яких дотримання формальностей зберігає значення для правової охорони творів, обумовлена необхідністю виявлення та вирішення правових колізій, які можуть виникати при розгляді правовідносин за участю іноземного елемента, а також теоретичним вивченням у плані порівняльного правознавства.

Установлення механізму авторсько-правової охорони в Європі було пов'язане на початковому етапі з дотриманням суворо визначених формальностей. Як указує В. Спасович, у 1566 р. була заснована корпорація штеціонерів (*англ.* — stationers), в яку входили книгопродавці, друкарщики тощо і якій було надано виключне право на друкування творів. Той, хто виявляв бажання друкувати твір, повинен був вписати цей твір в особливий реєстр цієї корпорації і за певний збір отримати письмовий дозвіл на здійснення такого друкування (ліцензію) [9, с. 4].

Згодом значення цього запису в реєстрі скорочувалося, він перестав бути підставою використання прав на твори, проте зберіг статус необхідного доказу для цілей судового розгляду. Також значення цього запису полягало в тому, що в реєстрі «можуть бути відмічені і всілякі поступки та передання прав авторських іншим особам» [9, с. 7].

Подібні вимоги формальної процедури тривалий час були в законодавстві США, де наявність авторської монополії на твір залежала від подання заявки

до місцевого окружного суду відповідного штату про плановане видання твору [10].

Суворість формальної процедури у сфері використання і захисту прав на твори була істотно послаблена законом США, ухваленим у 1976 р., а потім механізм авторсько-правової охорони було додатково лібералізовано внаслідок змін законодавства, зроблених після приєднання США до Бернської конвенції. Але, незважаючи на лібералізацію механізму охорони, у США до теперішнього часу «...якщо не виконати низку формальностей, можна позбутися деяких видів захисту авторського права» [11, с. 15].

Французька авторсько-правова доктрина встановлювала обов'язковість (під страхом значних грошових санкцій і втрати прав) подання автором і видавцем при укладанні угоди про видання твору спеціального оголошення в міністерство внутрішніх справ з позначенням числа передбачуваних до видання примірників; також і передавання прав на об'єкти літературної власності повинно було відбуватися з дотриманням такого самого порядку [9, с. 7]. Проте в даний час, як відзначається в науковій літературі, авторське право Франції не містить вимог щодо здійснення певних формальностей для визнання охороноздатності твору чи розпорядження правами на твір: «Твір вважається створеним лише в силу факту здійснення задуму автора навіть у випадках, якщо цей задум здійснено не повністю, незалежно від випуску продукції у світ» [12, с. 10].

Висновки. Доцільно вказати на необхідність подальших досліджень у сфері виключних прав, пов'язаних із намаганнями України вступити до міжнародної спільноти як повний член. Сьогодні слід констатувати, що, незважаючи на наявність міжнародних, дво- і багатосторонніх угод, які значною мірою впливають на нормотворчий процес деяких держав, національні законодавства окремих країн тим не менше зберігають певні відмінності стосовно вимог, що ставляться для надання правової охорони, змісту правомочностей правоволодільців і випадків їх обмеження, відповідальності за порушення прав правоволодільців і т. д. Закріплений багатьма двосторонніми угодами принцип взаємності не може повною мірою забезпечити ефективність та уніфікованість правової охорони виключних прав у масштабах певного регіону та світу в цілому.

У зв'язку з цим дуже актуальним є розроблення і підписання двосторонніх та багатосторонніх угод з окремих питань правового регулювання у сфері охорони авторських прав, які б містили конкретні нормативні приписи, що дозволяють забезпечити однаковий підхід до врегулювання даної сфери суспільних відносин і ефективний захист прав правоволодільців. З метою ж подальшої уніфікації національних законодавств країн СНД у галузі правової

охорони об'єктів творчості також є необхідними розроблення та підписання модельного закону про охорону авторських прав для країн – учасниць СНД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відом. Верхов. Ради України. — 2003. — № 40. — Ст. 356.
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII // Відом. Верхов. Ради України. — 1994. — № 13. — Ст. 64.
3. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. — М. : Спарк, 1995. — 556 с.
4. Серебровский В. И. Вопросы советского авторского права / В. И. Серебровский. — М. : Изд-во АН СССР, 1956. — 283 с.
5. Антимонов Б. С. Авторское право / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц. — М. : Госюриздат, 1957. — 280 с.
6. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. — М. : ТК Велби, Проспект, 2003. — 752 с.
7. Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В. А. Белова. — М. : Юрайт-Издат, 2008. — 993 с.
8. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации : сб. ст. / В. А. Дозорцев ; Исслед. центр частного права. — М. : Статут, 2005. — 416 с.
9. Спасович В. Права авторские и контрафакция / В. Спасович. — СПб. : Изд. М. О. Вольфа, 1865. — 106 с.
10. Макагонова Н. В. Некоторые проблемы гражданско-правовой охраны авторских прав в России : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. В. Макагонова. — М., 1996. — 154 с.
11. Blumenthal H. J. This Business of Television / Howard J. Blumenthal. — N. Y. : Billboard Books, 1991. — 660 p.
12. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции / Р. Дюма ; пер. с фр. Т. П. Лукина, З. А. Полякова. — М. : Междунар. отношения, 1989. — 336 с.

ИСКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПРАВА: ПОНЯТИЕ, ПРИЗНАКИ И ПРАВОВАЯ ПРИРОДА

Котляр А. А.

Определены понятие и признаки исключительных прав, проанализирована их правовая природа. Раскрыты особенности правового регулирования исключительных прав автора, предложены дальнейшие направления исследований.

Ключевые слова: *исключительные права, авторские права, имущественные и неимущественные права.*

ABSOLUTE TITLES: CONCEPT, SIGNS AND LEGAL NATURE

Kotliar A. A.

A concept and signs of absolute titles is certain, their legal nature is analysed. The features of the legal adjusting of absolute titles of author are exposed, further directions of researches are offered.

Key words: *absolute titles, copyrights, property and unproperty rights.*

УДК 347.73

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА В УКРАЇНІ

А. С. Кравчун, кандидат юридичних наук, асистент

Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Досліджено основні питання правового регулювання нерухомого майна як об'єкта оподаткування у зв'язку з набранням чинності Податковим кодексом України. Розглянуто особливості правового механізму плати за землю. Окрему увагу приділено проблемам запровадження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

Ключові слова: *майнові податки, об'єкт оподаткування, плата за землю, орендна плата, нерухомість, майно.*

Постановка проблеми. Проблема побудови ефективної податкової системи — одна з найактуальніших під час виходу країни з фінансової кризи. Створення нової законодавчої бази у сфері оподаткування має відображати традиції існуючої податкової системи та відповідати світовим тенденціям розвитку податкових систем. Податкова політика держави має бути спрямована на побудову стабільної податкової системи, збалансованого співвідношення фіскальної та стимулюючої функцій податків. Прийняття Податкового кодексу України, який набув чинності 1 січня 2011 р., є важливим кроком на шляху адаптації податкового законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Стаття 22 Податкового кодексу України (далі — Кодекс) одним із видів об'єктів оподаткування визначає майно юридичних і фізичних осіб [1]. З прийняттям Кодексу суттєвих змін зазнало оподаткування майна.